

ПРОБЛЕМА ГУМАНІЗАЦІЇ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті аналізується проблема гуманізації університетської освіти та її гуманітаризації в контексті ціннісного виховання молоді. Досліджується питання ціннісного виховання та самовиховання студентів.

У Національній доктрині розвитку освіти перехід до особистісно орієнтованого навчання визнається одним із актуальних напрямів удосконалення якості освіти. Сутність цього переходу полягає в людському вимірі, тобто у формуванні цілісного "образу" особистості.

Проблему гуманізації освіти, особистісного підходу до її вирішення, проблему ціннісних орієнтацій студентської молоді активно досліджують провідні науковці України (С.У.Гончаренко, І.А.Зязюн, О.М.Олексюк, С. О.Сисоева та інші). У статті зроблено спробу розкрити окремі аспекти підготовки вчителя з позицій гуманізації та гуманітаризації процесу навчання.

Система виховання визначає стан розвитку особи, спільноти, суспільства, нації, людства. Саме виховання має бути пріоритетом як для самої людини, так і для її батьків, вчителів, суспільства, держави тощо. Від стану нашої вихованості залежить наше майбутнє. Людина є ієрархічно організованою істотою, вона має чимало задатків і здібностей, а тому метою освіти як початкової, середньої, так і вищої є гармонійний розвиток потенцій людини, допомога у визначенні щодо своїх інтересів і творчої самореалізації.

"З прадавніх часів учитель був охоронцем скарбів..., - зазначає професор Варшавського університету Мацей Танась, - розповідав про творців і мудрих людей, пояснював поняття, принципи і правила. Але не всі. Про частину з них мовчав чи згадував лише поверхово. Саме через відбір і впорядкування змісту й ієрархію його складових частин учитель формував образ світу в свідомості своїх учнів" [1]. Вчитель, як і будь-яка людина, – феномен суспільного універсуму, культурної парадигми. Отже, й сформуватися й повною мірою розвинутися вчитель може тільки у полі високої культури. "Культура всіх народів, епох і цивілізацій, – як зазначає Зоя Донець, – це єдиний цілісний, суспільно необхідний продукт, заради якого людство перебуває у стані постійних устремлень, творчих винаходів. Культура розвивалась і розвивається в міцному зв'язку між минулим і майбутнім, прагнучи кращого, де поняття "кращого" формується змінюваними світоглядними орієнтирами, вимагаючи від сучасника на кожному часовому етапі пізнавати чужий і власний соціальний досвід, як те минуле, що завжди є частиною теперішнього у формі традиції, духовності й науки" [2].

Характерною ознакою початку ХХІ століття є навернення людства до фундаментальних цінностей гуманізму, подолання негативів глобалізму, необхідність викорінювання насильства та антилюдських наслідків технократизму. Єдність соціально-гуманітарної та культурологічної тенденцій розвитку цивілізації має стати умовою подолання її глобальної кризи. Засобом реалізації цього є гуманізована, особистісно орієнтована освіта.

Траєкторія життєвого шляху людини має збігатися з траєкторією розвитку культури, духовного стану суспільства. Поділяємо думку Людмили Овсянкіної, яка вважає, що "усвідомлення взаємозв'язку освіти й культури, необхідності морально-культурного імперативу у визначенні змісту освіти дає підставу говорити про культурологічний смисл змісту освіти, головне завдання якого – розвивати здібності особистості у всіх сферах її діяльності, в тому числі й професійної, шляхом оволодіння системою знань про людину, природу, суспільство. В цьому сенсі культура та мораль не можуть бути лише "додатком" до навчального процесу, вони мають охоплювати весь його зміст" [3].

Культура, освіта, гуманізація суспільного життя можливі тільки в системі координат, що визначається цінностями. Проблему цінностей людини глибоко досліджували ще Демокрит, Платон, Аристотель. Натуралістичну традицію розуміння цінності започаткував Демокрит. На його думку, все слід сприймати з огляду на природу саму по собі, таку, якою вона є насправді. Так, він розглядав добро, справедливість, прекрасне як вияви природного перебігу подій, бо все наявне у світі визначається пануванням природних законів. Відтак джерело, основу й критерії будь-яких цінностей слід шукати в природі. Красиве, корисне, благе, добре – це все відповідає природі, а зле, згубне, потворне – суперечить їй. Згідно з цим вченням, людина у своїх прагненнях має керуватися природними вимогами. Так, в концепції Демокрита цінне визначається за допомогою того, що існує реально (О.Г.Дробницький) [4].

В середині V ст. до н.е. Сократ і софісти основною проблемою філософії визнали проблему людини. Він вважав, що моральність – це наслідок знання. Платон стверджував, що речі цінні тією мірою, якою вони стосуються досконалості своїх трансцендентних праобразів (або ідей), оскільки вони виконують роль критерію цінності. Аристотель визначає людину як розумну живу істоту або як живу істоту, якій притаманні розум і мова. Душа людини – це передусім її мислення, порівняно з яким вольові, емоційні та інші елементи людської діяльності виявляються другорядними [5].

Результатом аксіологічних роздумів Стагірита у відомій праці "Політика" став ідеал виховання – *найдейя* (процес, у якому людські цінності формуються згідно з теологічними нормами, які ґрунтуються на космічному і соціальному порядку). Характерно, що в *найдейї* провідна роль належить теорії, яка покликана визначати і спрямовувати практику. Особистість же стверджує соціальні цінності через вибір, бо саме у виборі і через вибір людина стверджує себе, реалізує свою єдиносущість: рівень свідомості, моральність, інтереси, цінності, політичну спрямованість.

Середньовічна аксіологія проблему цінностей розв'язувала в межах загальної теорії буття, що спиралася на біблійні оповіді про світ і людину, створених вільним божественним актом творіння. Такий підхід характерний і для аксіологічних поглядів Фоми Аквінського, який вважав, що річ може бути благою, якщо її існування узгоджене з природою.

Новому ж часу притаманне суб'єктивне розуміння цінності. Переважна більшість дослідників зосереджувала увагу на способі, яким дана і завдяки якому передається цінність, а не тим, чим вона є насправді [6].

У філософії Канта вже простежується загальна теорія, в межах якої цінність розуміється як єдність. Згідно з цією теорією справжня проблема цінностей стосується не інструментальних, а тільки вроджених цінностей, або цінностей-цілей. Вчений дійшов висновку, що вияв морального закону абсолютний, але добро ніколи не може бути здійснене повною мірою. "Об'єктивна реальність морального закону, – пише Кант, – не може бути доведена жодною дедукцією і жодним зусиллям теоретичного, спекулятивного або емпірично підтримуваного розуму" [6].

Моральні, релігійні та етичні цінності в панлогізмі Гегеля виявилися завершенням його діалектики – теорії пізнання. Він дійшов висновку, що універсальна необхідність світобудови, або абсолютна ідея, реалізує себе спочатку в природі, а вже потім – у людській історії. Пізнаючи зовнішній світ, людина пізнає і саму себе. Розкриваючи таємниці світобудови, вона досягає мету й сенс власного життя. Завдяки цьому людина усвідомлює себе частиною універсуму. Ось чому суб'єктивне – думки й почуття, цілі й цінності – є ні чим іншим, як об'єктивним, що реалізоване в людині.

Розглядати проблему цінності як предмет спеціальних філософських роздумів почав німецький філософ ХІХ ст. Р. Лотце, якого вважають батьком сучасної теорії цінностей – аксіології. Лотце намагався здійснити перехід від теологічного тлумачення цінності до психологічного, хоча останнє привело його до суб'єктивізму. Вчений вважав, що людина реагує на будь-який об'єкт почуттям радості або горя чи довільними варіаціями цих почуттів.

Подальшого уточнення й деталізації психологічна інтерпретація цінностей набула в працях А. Мейнонга, К. Енерфельса, Р. Перрі. Вони не лише суб'єктивізували цінність, а й індивідуалізували її, обмежили абстрактного індивіда емоційно-вольовою активністю, трактуючи цінність як психічний феномен, незалежний від об'єктивних умов і факторів діяльності людини, від наявних суспільних відносин.

Теорія преференційного інтуїціонізму, розроблена Ф. Brentano, дала поштовх для розвитку різних феноменологічних концепцій цінності, які заперечували її психологічне тлумачення. Засновник феноменології Е. Гуссерль розглядав оцінювання як інтенційний емоційний акт, тобто як націленість, спрямованість на предмет. В його дослідженнях цінність відходить на другий план порівняно з пізнанням.

Продовжуючи ідеї Гуссерля, М. Шелер і Н. Гартман розглядали цінності як особливі ідеальні якості свідомості. Так, М. Шелер визначав цінності як ідеальні, прості, незалежні одна від одної якості, належні до особливого, позаемпіричного світу і незалежні від людини. Їх універсуму притаманні власні зв'язки, узалежнення, вічна і незмінна ієрархія.

Філософія екзистенціалізму побудована на принципах феноменології. Так, на думку Ж. П. Сартра, цінністю слід вважати те, що ще не здійснено, але бажано здійснити.

На думку прагматиста Д. Дьюї, речі є ціннісними не через суб'єктивне ставлення до них, а як засіб реалізації певної мети. Цінність має інструментальну природу, слугує цілям, що стоять перед людиною в реальних умовах її життєдіяльності. Цінність тих або інших речей не є притаманною для них властивістю. Вона, зрештою, формується в кожній конкретній ситуації у процесі освоєння індивідом навколишнього світу. Внаслідок зміни ситуації змінюється також ціннісний характер речей [7].

Натураліст К. Льюїс вважав цінностями будь-які речі, оскільки їм притаманні ознаки і властивості, які в процесі відображення спричинюють виникнення певних станів свідомості. Подібні стани дані людині в її переживаннях і є самостійними цінностями. Таким чином, в межах цієї концепції цінності поділяються на переживання свідомості та речі, явища, які викликають ці переживання, сприяють їхньому розгортанню. Цінності чи переживання існують лише в свідомості.

Н. Решер вбачав необхідність раціональної ціннісної рефлексії над цінностями-переживаннями. Він запровадив власне визначення цінності як елементу свідомості, як своєрідного гасла, яке використовується для раціоналізації дії шляхом розгортання позитивної налаштованості щодо передбачуваного корисного стану речей. Решер визнає цінність не абсолютною, а відносною властивістю, яка викристалізовується не з оцінки, а з природної взаємодії об'єкта з суб'єктом.

На думку представників сучасної аксіології, усі цінності мають онтологічне джерело, бо засади цінностей закорінені в підвалинах буття. Всі культури виробляють притаманні для них визначальні цінності з базисної концепції або символу, який репрезентує основи буття. Цінності починають руйнуватися, коли усвідомлення зв'язків між підвалиною буття і цінностями втрачається [8].

На думку С. Кострюкова, "...нині існують...два типи цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами та інтересами людини, і цінності, які, надають сенсу самому існуванню людини" [9].

Проблема цінностей – одна з найголовніших і найскладніших проблем філософії. "Ціннісні орієнтації – найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда..., які відмежовують значуще, істотне для певної людини від незначущого, неістотного" [10]. Система цінностей як для індивіда, так і для всієї спільноти є своєрідним орієнтиром у формуванні їхнього світогляду та духовного світу. "Суспільство існує доти, доки йому, завдяки відтворюючій діяльності людей, вдається долати або втримувати суперечності між ідеалом і його втіленням, планом і його реалізацією, думкою і вчинком, традицією та

інновацією у певних рамках, достатніх для розв'язання державними органами своїх посередницьких завдань. Тобто, забезпечення існування цілісності суспільства"[11].

Загалом можна стверджувати, що проблема гуманізації та гуманітаризації педагогічної освіти може бути вирішеною лише шляхом засвоєння цінностей як соціо-культурного феномену сучасною студентською молоддю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Танась М. Освітні наслідки розвитку інформаційних засобів //Наукові записки: Ніжинський ДПУ ім. М. Гоголя (психол.-пед. науки). – 2001. – № 2. – С. 19–25.
2. Зоя Донець. Про засоби виховання нової людини – "культурознавство" contra "культурологію" // Вища освіта України. – № 4. – С. 104-107.
3. Овсянкіна Л. Роль особистісно орієнтованої освіти в сучасному суспільстві // Вища освіта України. – 2003. – С. 101, 102.
4. Дробницький О. Г. Мир оживших предметов. – М., 1967. – С. 51.
5. Аристотель. О душе / Сочинения. В 24-х томах. – Т. 1. – М., 1976. – С. 370–372.
6. Кант И. Критика критического разума / Сочинения в шести томах. – Т. 4. Ч. 1. – М., 1965. – С. 223.
7. Кант И. Критика критического разума / Сочинения в шести томах. – Т. 4. Ч. 1. – М., 1965. – С. 223.
8. Дьюи Д. Избранные произведения. – М., 2000. – С. 69–72.
9. Деннет Д. Онтологические проблемы сознания // Аналитическая философия: возникновение и развитие: Онтология. – М., 1995. – С.100–120; Ціннісні орієнтації: Аналіз соціально-філософських концепцій Заходу 80–90-х років. – К., 1995.
10. Кострюков С. Исторична генеза поняття "цінність" у філософії // Вища освіта України. – 2002. – С. 25–32.
11. Дробницький О. Г. Ценность / Философская энциклопедия. – Т. 5. – М., 1970. – С. 462–463.
12. Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. – К., 1998.

Матеріал надійшов до редакції 24.09.03 р.

Беланова Р. А. Проблема гуманізації и гуманітаризації педагогічного образования.

Актуальною проблемою сучасного образования, в частности высшего педагогического, является создание объективных условий для целостной самореализации личности. В этом контексте особенно актуализуются проблемы воспитания и самовоспитания студенческой молодежи.

Bielanova R. A. The problem of humanization and humanitarization of University education.

The most actual problem of modern education, in particular higher education, is the creation of objective circumstances for the complete realization of personality potential. So the problems of up-brining and self up-brining, humanization and humanitarization of University education become urgent.